

Vesna Zečević

GLAVNE ZNAČAJKE PISAROVINSKOGA GOVORA

Opisuju se glavne osobine govora Pisarovine, koji po tim svojim osobinama pripada vukomeričko-pokupskom dijalektu.

O. Pisarovinski je govor kajkavski. Pripada skupini govora koji unutar kajkavskoga narječja čine jedan od njegovih dijalekata, i to vukomeričko-pokupski dijalekt¹. Po genetsko-strukturnom kriteriju vokalizam toga dijalekta karakterizira sustav od šest samoglasnika uz slogotvorni sonant *r*. U odnosu na, za kajkavštinu najtipičniji samoglasnički sustav od sedam samoglasnika (*i, e, ɛ, a, o, ɔ, u*), za pisarovinski se govor može pretpostaviti da predstavlja njegovu mlađu fazu, da se razvio iz njega, jer je nekada cijelo područje kajkavskoga narječja do crte Vrbovsko-Generalski Stol-Petrova gora- Zrinska gora imalo prema starohrvatskim glasovima *o* i *l* samoglasnik *o*². Na njihovu je mjestu u pisarovinskom govoru samoglasnik *u*.

Na osnovi upitnika za Hrvatski dijalektološki atlas, pomoću kojega je istražen pisarovinski govor, u ovom ćemo radu prikazati neke njegove značajke na nekoliko jezičnih razina (fonologija, morfologija, tvorba riječi).

1. Fonologija

1.1. Samoglasnički sustav

Pisarovinski govor ima šest samoglasnika: *i, e, ɛ, a, o, u*, i slogotvorni sonant *r*. Samoglasnici su se razvili iz odgovarajućih starohrvatskih samoglasnika, i to:

¹ U ovom se radu nazivi dijalekatskih jedinica donose prema podjeli kajkavskoga narječja M. Lončarića u knjizi *KAJ – jučer i danas. Ogledi o dijalektologiji u hrvatskoj kajkavštini* (s kartom narječja i bibliografijom), Čakovec 1990.

² Usporedi o tome u: M. Lončarić, *Toponimi u osvjetljavanju predmigracijskog jezičnog stanja u Slavoniji*, Zbornik referata i materijala V. jugoslavenske onomastičke konferencije, Sarajevo 1985.

i < i, e < ě, a, e < e, e, a < a, o < o, u < u, o, l. Samo je u nekoliko riječi, kao i u drugim kajkavskim govorima, prema starohrvatskom samoglasniku *ə* samoglasnik *a*, npr. *lāš, lažlīveć, tāst*, a u pisarovinskom govoru i u riječima *dān, dānas*. U riječi *jāčmen* samoglasnik je *a* na mjestu starohrvatskoga nazalnog samoglasnika *ę* umjesto inače redovnoga refleksa *ę*. U prilogu *ūnda* na mjestu je samoglasnika *o* samoglasnik *u*. To je pojava poznata mnogim hrvatskim govorima u kojima se u tom prilogu samoglasnik *o* zamjenjuje samoglasnikom *u* uz nazalni suglasnik.

Fonološka razlika između samoglasnika *e* i *ę* čuva se i u nenaglašenim slogovima, samo se tamo umjesto *ę* često ostvaruje glas *e*.

U dugim se slogovima samoglasnici *a* i *o* zatvaraju: *a* se izgovara bliže *o*, a *o* bliže *u*, tj. kao [a] i [o].

U prefiksu *pra-* prema samoglasniku *a* stoji samoglasnik *ę*, npr. *prędet, pręnuk*.

1.1.1. Raspodjela samoglasnika s primjerima iz govora

Svi se samoglasnici mogu pojaviti na svim mjestima u riječi i u svim prozodijским uvjetima. Iznimka je samoglasnik *ę*, koji je u nenaglašenim slogovima sporadično zamijenjen samoglasnikom *e*.

Samoglasnici *e* i *ę* ne mogu se pojaviti na početku riječi, što je staro, naslijeđeno ograničenje iz starohrvatskoga sustava i imaju ga i drugi kajkavski govori. Ti samoglasnici imaju protetski suglasnik *j*, npr. *jęn, jęsti, jęzik, jęš*.

Nemogućnost pojave samoglasnika *u* na početku riječi također je pojava koja je zajednička i drugim kajkavskim govorima, ali i nekim nekajkavskima. U tom položaju, a ponekad i u sredini riječi, ispred samoglasnika *u* protetski je suglasnik *v*, npr. *vųgorek, vųra, vųvo, vu, vųjęć, vųgęl, vųdri, pāvuk*. U novije se vrijeme mogu čuti i riječi sa samoglasnikom *u* na početku, npr. *udāla se, učitel, udověć, umręti*. Primjeri iz govora (posebno se navode kratki slogovi, posebno dugi):

<i>i</i>	- <i>bīcko, čīst, družīna, tīca, vīlica, vīme</i>
- <i>čī, glīsta, līce, pastīr, sīn; dodījāti, kīpęti, podšīvāti, prezīmęti</i>
<i>e</i>	- <i>mręža, nevęsta, pęsma, slęme</i>
- <i>cvęt, čręp, dęte, dręvo, męgla, ręć, tęlo</i>
<i>ę</i>	- <i>čęlo, jęzik, mętla, rębro, sęstra, zęmla, žęp</i>
- <i>čęla, jętra, pętek, plęća, zęle, žęrāti</i>
<i>a</i>	- <i>flāša, jāsle, okāpāti, srāka, štāla</i>
- <i>češńāk, pāzul, prāse, rāst, špināt; posādīti, spāsīti</i>
<i>o</i>	- <i>grōjst, kōtel, òrel, òsel, sòkol, tòrk</i>
- <i>grōjzde, mōre, mōst, òrel; blagoslōvīti</i>
<i>u</i>	- <i>būva, čūnek, gūska, klūpko, šūma, vųra</i>
- <i>cūček, pastūv, pāvuk, rųška, vųk, žūna; posūdīti</i>

- r* - *přst, řš, škřlęc, třčka, vřt*
- *břf, čřf, Křf, žřla* ("žderala"); *nagrñati*.

1.2. Suglasnički sustav

Suglasnički sustav pisarovinskoga govora ima 23 suglasnika. To su:

1. sonanti: *v, j, l, ĺ, r, m, n, ñ,*
2. šumnici: *p, b, t, d, f, c, s, z, č, ž, š, ž, k, g, h.*

Sudbina je pojedinačnih suglasnika kao i suglasničkih skupova uglavnom ista kao i u drugim kajkavskim govorima.

1.2.1. Pojedinačni suglasnici

Suglasnik se *l* uglavnom depalatalizira ispred samoglasnika *i* i *e, e*, npr. *đivli, dulina, lažliver, mōlec, vūle* prema *děteļa, grēdeļ, kļūč, krēļut, metūļ, pōsteļa*.

Zvučni suglasnici ispred bezvučnih šumnika i na kraju riječi zamjenjuju se bezvučnim šumnim parnjacima, a sonant *v* bezvučnim šumnikom *f*, npr. *būbrek-būbreġa, ġūmp-ġūmba, křf-křvi, mūš-mūža, prāk-prāġa, zġlōp-zġlōba, zūp-zūba*.

Bezvučni suglasnici ispred zvučnih zamjenjuju se zvučnim parnjacima, npr. *svāt – svādba*.

Suglasnik *h* jest u sustavu ovoga govora (npr. *mehūr, pāzuha*), ali se često zamjenjuje drugim suglasnicima ili ispada:

- zamjenjuje se sa *j* na kraju riječi iza nestražnjih samoglasnika, npr. *měj* ("mijeh"), *ōrēj*,
- zamjenjuje se sa *v* iza stražnjih samoglasnika, npr. *duvān, krūv, sūv, pastūv, plāvta*,
- ispada na početku i u sredini riječi, npr. *ilada, lāče, rāñiti, rāst* ("hrast"), *lāt* ("hlad"), *tēti* ("htjeti"), *grēđta, kūña, vřña*.

1.2.2. Suglasnički skupovi

Prema starohrvatskim skupovima *čr, dj, zdj, stj*, u pisarovinskom je govoru: *čr* (*črēp, čřf*), *j* (*mēja, žēja*), *jzd* (*grōjzde*), *šč* (*dvorišče, klēšča*).

S obzirom na raspodjelu suglasnika u suglasničkim skupovima dogodile su se različite promjene, koje su uglavnom zajedničke i mnogim drugim kajkavskim govorima. Te se promjene odnose na *zamjenjivanje* pojedinih suglasnika u skupovima i na *ispadanje* jednoga od suglasnika u skupu.

Zamjenjivanje suglasnika, npr.

- skup *tj* zamijenjen je skupom *kj* (*kjēden*),
- skup *dl* zamijenjen je skupom *gl* (*glētvo*),
- skup *tm* zamijenjen je skupom *km* (*kmīca*).

Ispadanje suglasnika, npr.

- suglasnik *v* ispada: na početku riječi u skupovima: *vč* (*čęra*), *vl* (*lākno*, *lāsi*, *lāt*), *vt* (*tōrk*), *vs* (*sāki*), *vn* (*nūki*), *svr* (*srbī me*); u sredini riječi u skupu *tvr* (*četřtek*, *četřti*),
- suglasnik *p* ispada na početku riječi u skupu *ps* (*šenica*), u skupu *pt* (*řica*) i u skupu *pč* (*čęla*),
- suglasnik *d* ispada na početku riječi u skupu *žd* (*žerāti*),
- suglasnik *k* (*h*) ispada na početku riječi u skupu *kr* (*hr*) (*rūřka*) i u skupu *kč* (*či*).

1.3. Prozodija

Prozodijski, naglasni sustav pisarovinskoga govora ima tri naglasaka: dva duga, silazni (circumfleks \sim) i uzlazni (akut $\acute{\sim}$) te jedan kratki naglasak ($\grave{\sim}$) i prednaglasnu dužinu.

Svi slogovi mogu biti naglašeni i nenaglašeni, dugi i kratki, uključujući i *r*. Kratka ultima ne može biti naglašena. Uglavnom se čuva starije mjesto naglasaka, osim u primjerima u kojima je kratki naglasak bio na kraju riječi. Tako imamo: *kobila*, *kopriva*, *lopāta*; *dobiti-dobī*, *sedęti-sedī*, *dirāti*, *divāniti* te primjere s prenesenim naglaskom: *jęzik*, *nōga*, *sęstra*, *žęna*; *glāva*, *rūka*, *vrāta*, *vāpno*.

Prema svom naglasnom sustavu pisarovinski govor pripada Ivšićevoj revolucionarnoj skupini govora ili mlađoj kajkavskoj,³ koju u odnosu na osnovnu kajkavsku akcentuaciju karakterizira:

1. prenošenje medijalnoga metatonijskoga naglasaka \sim u prethodni slog,
2. metatonija \sim naglasaka u zadnjem slogu u $\acute{\sim}$ naglasak,
3. prenošenje $\grave{\sim}$ naglasaka iz zadnjega sloga u prethodni,
4. čuvanje dužine pred $\grave{\sim}$ naglaskom u sredini riječi.

Pisarovinski govor pripada drugom podtipu unutar III. skupine s primjerima naglašavanja: *žęna*, *letī*, *sūřa*.⁴

Među glavne karakteristike pisarovinskoga naglasnoga sustava ide velika zastupljenost metatonijskoga naglasaka u leksičkim i gramatičkim kategorijama koje su, prema S. Ivšiću,⁵ tipične za kajkavštinu, npr. *kōra*, *kōřa*, *pāvuk*, *pāřul*, *rūřka*, *svādba*, *vūvo*; *cīca*, *kūje*, *lāje* (3.sg.prez.), *cīcaju* (3.pl.prez.); *přvi*, *srędnī*, *vęnčani*.

Novi praslavenski akut nalazi se u svim kategorijama tipičnim za njegovu pojavu u kajkavštini, osim u zadnjem slogu, gdje je zamijenjen dugosilaznim naglaskom. Npr. *jętra*, *rębra*, *zęle*, *žęja*; *plęča*, *sūřa*; *tręti*, *řęřti*, *ōřmi*; *jednāki*, *krātki*, *krvāvi*, ali u G pl. je *būh*, *dřf*, *rūk*, ili u imenica m.r.: *męhūr*, *pastřr*, *vodęr*, *žūř*.

³ Usp. Stjepan Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca*, Rad Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti br. 48/1936.

⁴ Usp. Stjepan Ivšić, navedeno djelo.

⁵ Usp. Stjepan Ivšić, navedeno djelo, str. 81.

2. MORFOLOGIJA

2.1. Imenice

Imenička promjena

O-osnove

m.r.

sg. N -ø	<i>zûp</i>	pl. N -i	<i>lîsti</i>
G -a	<i>zûba</i>	G -of/-ef	<i>listôf/ðcef</i>
D -u	<i>zûbu</i>	D -om/-em	<i>lîstom/jâncem</i>
A -ø	<i>zûp</i>	A -e	<i>lîste</i>
L -u	<i>zûbu</i>	L -ima	<i>lîstima</i>
I -om/-em	<i>zûbom/sprîščem</i>	I -ima,-i,-mi	<i>lîstima, nôfti, zubmî</i>

sr.r.

sg. N -o/-e	<i>vûvo/pðļe</i>	pl. N -a	<i>vûva, pðļa</i>
G -a	<i>vûva, pðļa</i>	G -o	<i>vûf, pðļ</i>
D -u	<i>vûvu, pðļu</i>	D -om/-em	<i>vûvom/pðļem</i>
A -o/-e	<i>vûvo/pðļe</i>	A -a	<i>vûva, pðļa</i>
L -u	<i>vûvu, pðļu</i>	L -ima	<i>vûvima, pðļima</i>
I -om/-em	<i>vûvom/pðļem</i>	I -i	<i>vûvi, pðļi</i>

A-osnove

sg. N -a	<i>glâva</i>	pl. N -e	<i>glâve</i>
G -e	<i>glâve</i>	G -ø	<i>glâf</i>
D -i	<i>glâvi</i>	D -ama	<i>glâvam</i>
A -u	<i>glâvu</i>	A -e	<i>glâve</i>
L -i	<i>glâvi</i>	L -am	<i>glâvam</i>
I -um	<i>glâvum</i>	I -ami	<i>glâvami</i>

I-osnove

sg. N -ø	<i>kôst</i>	pl. N -i	<i>kôsti</i>
G -i	<i>kôsti</i>	G -i	<i>kôsti</i>
D -i	<i>kôsti</i>	D -am	<i>kôščam</i>
A -ø	<i>kôst</i>	A -i	<i>kôsti</i>
L -i	<i>kôsti</i>	L -ima	<i>kôstima</i>
I -(j)um	<i>kôščum</i>	I -ima	<i>kôstima</i>

Napomene uz promjenu imenica

- Imenice m.r. u množini nemaju umetak -ov/-ev (npr. *nôsi, nôži*).
- U imenica m. i sr. roda isti je nastavak u DL sg.: -u.

- U I sg. i u G i D pl. imenica m.r. te u N i I sg. i D pl. imenica sr.r. nastavci alterniraju prema tome završava li imenica na nepalatal ili palatal.
- U imenica ž.roda u D i L sg. nastavak je *-i*.
- U imenica a-osnove u pl. nisu izjednačeni D,L i I, dok su u imenica i-osnove izjednačeni L i I pl.

2.2. Pridjevi

Pridjevska promjena

		m.r.		sr.r.		ž.r.
sg.	N	–∅	<i>dòber</i>		<i>-o dōbro</i>	<i>-a dōbra</i>
	G		<i>-oga</i>		<i>dōbroga</i>	<i>-e dōbre</i>
	D		<i>-omu/-emu</i>		<i>dōbromu</i>	<i>-i dōbri</i>
			<i>vrūčemu</i>			
	A		N ili G			<i>-u dōbru</i>
	L		<i>-em dōbrem</i>			<i>-i dōbri</i>
	I		<i>-em dōbrem</i>			<i>-um dōbrūm</i>
pl.	N	<i>-i</i>	<i>dōbri</i>	<i>-a</i>	<i>dōbra,</i>	<i>-e dōbre</i>
	G			<i>-ih</i>	<i>dōbrih</i>	
	D			<i>-em</i>	<i>dōbrem</i>	
	A	<i>-e</i>	<i>dōbre</i>	<i>-a</i>	<i>dōbra</i>	<i>-e dōbre</i>
	L			<i>-ih</i>	<i>dōbrih</i>	
	I			<i>-emi</i>	<i>dōbre mi.</i>	

Komparativ

Komparativ se tvori nastavcima: *-či, -ši, -eši, -ji, -li, -iji*.

Primjeri:

- *či: jāk – jāči, čvrst – čvršči, krātek – krāči,*
- *ši: lēp – lēpši, vĕlik – vĕkši,*
- *eši: stār – stāreši,*
- *ji (<d+ji): mlāt – mlāji, slādek – slāji, tft – tŕji,*
- *li: mĕkeĕ – mĕkĕli, dĕbel – dĕbli, širok – širli, glĭbok – glĭbli,*
- *iji: bĕl – bĕliji, nōf – nōviji.*

Superlativ

Superlativ se tvori od komparativa prefiksom *naj-*, npr. *krātek – najkrāči, lēp – najlēpši, slādek – najslāji, širok – najširli.*

2.3. Zamjenice

Lične zamjenice

sg. N <i>jâ</i>	<i>tî</i>	pl. N <i>mî</i>	<i>vî</i>
G <i>měne</i> (òd mene)	<i>těbe</i>	G <i>nâs</i>	<i>vâs</i>
D <i>měni</i>	<i>těbi</i>	D <i>nâma</i>	<i>vâma</i>
A <i>měne</i> (prěd me)	<i>těbe</i>	A <i>nâs</i>	<i>vâs</i>
L <i>měni</i> (ò meni)	<i>těbi</i>	L <i>nâma</i> (ò nam)	<i>vâma</i> (ò vam)
I <i>menûm</i>	<i>tôbum</i>	I <i>nâmi</i>	<i>vâmi.</i>

Posvojne su zamjenice npr.: môj, tvôj, nêgof, nêvin.

Pokazne su zamjenice npr.: ôtaj, ôta, ôto uz koje supostoje likovi: tâj, tâ, tô, onâj, ovâj.

Upitno-odnosne zamjenice su: dô ("tko"), kâj.

Neodređene su zamjenice: nêgdo, nêgdo.

Niječna je zamjenica: nîš.

Zamjenički su pridjevi: vês ("sav"), sâki ("svaki").

2.4. Brojevi

Brojevi *jên* i *dvâ* razlikuju se u rodu, a od *trî* dalje te razlike nema: *trî, četiri, pět, šêst, sêdem, ôsem, dêsêt, jedenâjst, dvâdêsêt, çetrdêsêt, stô, îladu.*

Broj *jên* ima pridjevsku promjenu, a brojevi *trî* i *četiri* kao *dvâ*:

	m i sr. r.	ž. r.
N	<i>dvâ</i>	<i>dvê</i>
G	<i>dvêh</i>	<i>dvêh</i>
D	<i>dvêm</i>	<i>dvêm</i>
A	<i>dvâ</i>	<i>dvê</i>
L	<i>dvêm</i>	<i>dvêm</i>
I	<i>dvêmi</i>	<i>dvêmi.</i>

2.5. Glagoli

- Razlikuju se infinitiv i supin, npr. *spâti* – *spât*, *divâniti* – *divânit*, *zêti* – *zêt*.
- Nema aorista i imperfekta kao ni priloga prošlog.
- Futur se tvori svršenim prezentom glagola *biti* i pridjeva radnog, npr. *bûm plêl*, *bûš plêl*, *bû plêl*, *bûmo plêli*, *bûte plêli*, *bûdu/bûju plêli*.
- Perfekt se tvori od nenaglašenih likova prezenta glagola *biti* i pridjeva radnog, npr. *smêjal se*, *vêgla je*, *divânili su*.

Napomene uz glagolske oblike

- Nastavak je 1.pl.prez. *-mu* (npr. *znāmu, gledīmu*), ali se čuje i nastavak *-mo* (npr. *ostāvlamo, živemo*).
- U 3.pl.prez. nastavci su: *-ju, -u, -e* (npr. *pūščaju, dāruju; mōgu, kunū, vlekū; divāne, držē, mučē, pustē*).

2.6. Prilozi

Mjesta: *blīzu, dālko, dē, dōle, gōre, sīm, tām, ovūda, sīkuda, mēt, nazāt ...*

Vremena: *dānas, jūtra* ("sutra"), *čęra* ("jučer"), *po noči, nōčas, snōčka* ("sinoć"), *přvo, pōsle, navēk, mām* ("odmah"), *sāt ...*

Ostali: *bōle, čūde, pēšice, rāt, tūliko, vīše, zēsēm* ("sasvim") ...

2.7. Prijedlozi: *čes* ("kroz"), *pres* ("bez"), *pret, s, š, z, ž, v, vu ...*

3. Iz tvorbe

Deminitivi se u pisarovinskom govoru tvore nastavcima: *-ec, -ek, -ič* za m.r., *-ce* za sr. rod i *-ica* za ž. rod.

Primjeri:

-ec: brēščec; -ek: čavliček, čřvek, pēšek; -ič: brēštič; -ce: kōlence; -ica: kùpica, ošlica, rōtkvica, zdělica.

4. Pisarovinska se kajkavština dobro čuva, iako ima i utjecaja standardnog jezika, naročito onda kada njezini govornici nastoje govoriti "gospocki".

Prema navodima samih Pisarovčana, kao u Pisarovini govori se i u Lučelnici i Jamničkoj Gorici.

Summary

THE BASIC FEATURES OF THE SPEECH OF PISAROVINA

The speech of Pisarovina is a kajkavian speech which belongs to the Vukomerec and Pokuplje dialect. It has a vocalism of six vowels with no innovational distributional restrictions. The consonantal system has 23 consonants which have a fate similar to that of consonants in other kajkavian speeches. According to its accentual system it belongs to Ivšić's revolutionary group of speeches or to the younger kajkavian group.

Key words: Pisarovina speech, phonology, vocalism, consonantism, prosody, morphology

Ključne riječi: govor Pisarovine, fonologija, vokalizam, konsonantizam, prozodija, morfologija